

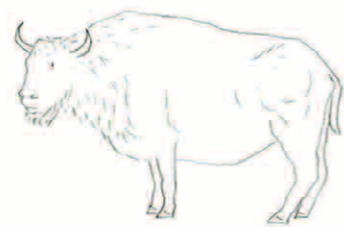
Wisent

Meerkat

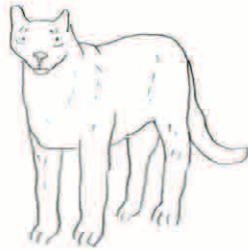
Mandrill

Bizon

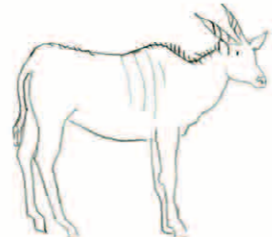
Nimmerskat

Poema

Gibbon

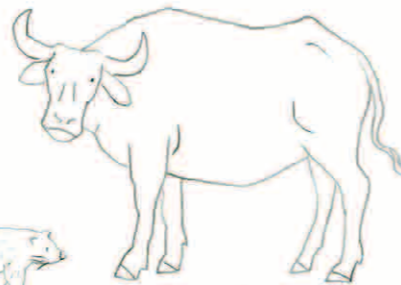
Elandantilope

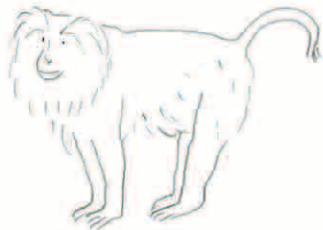
Dingo

Chapman zebra

Karibou

Wanderoe

Jaguar

Bearmarter

Kapucijnaap

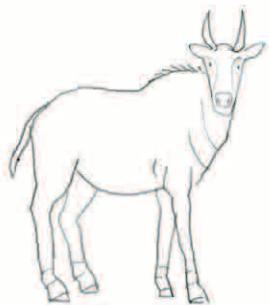
Kasuaris

Resusaapje

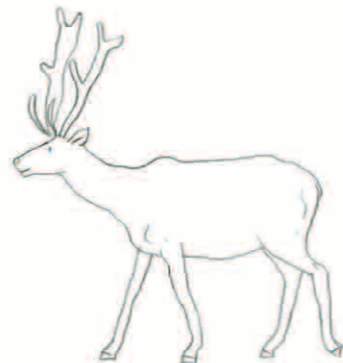
Przewalskipaard

Nylgan

Prairiewolf

Wapiti

Stokstaartje

Alpaca

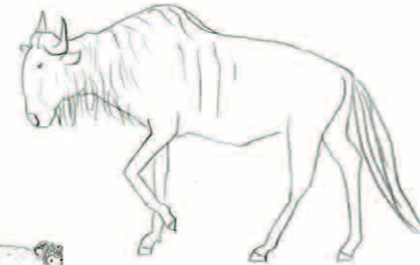
Leopard

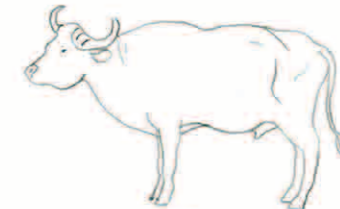
Hyena

Dambert

Gnu

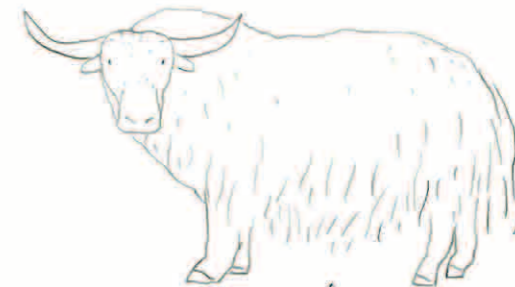
Banteng

Amurleopard

Doodshoofdaapje

Yak

Binturong

Manul

Amoa

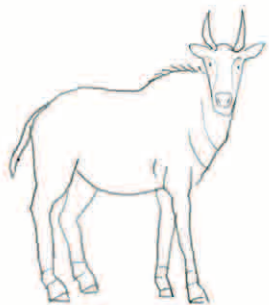
Maki

Resusaapje

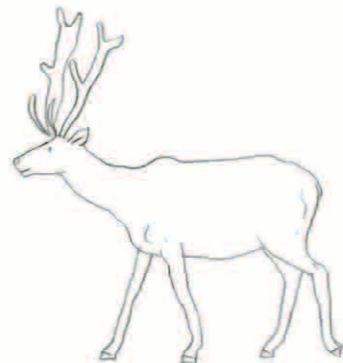
Przewalskipaard

Nylgan

Prairiewolf

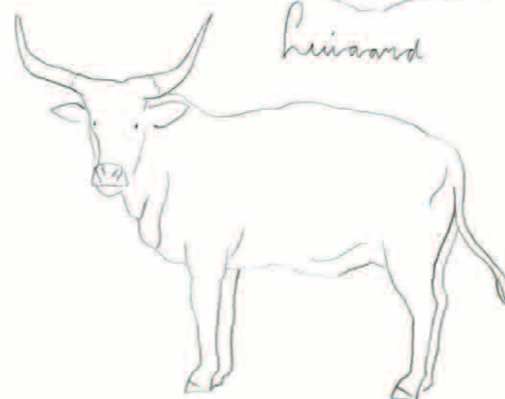
Wapiti

Stokstaartje

Lemur

Watoessi

Maraboe

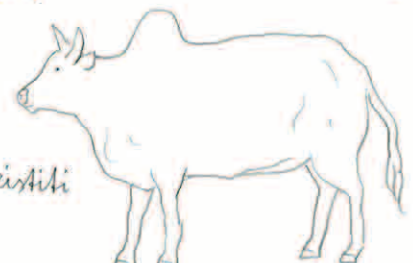
Zwartvoet oestert

Cheetah

Montganschaap

Zebu

Voor mijn ouders
J.A.

Joukje Akveld

Een aap

op

de

WC

een dierentuin in oorlogstijd

Met illustraties van Martijn van der Linden

Hoogland & Van Klaveren

‘Ieder verhaal eindigt treurig als je maar lang genoeg door vertelt.’

Ernest Hemingway

‘Ieder verhaal eindigt gelukkig als je maar vroeg genoeg ophoudt.’

Annie M.G. Schmidt

‘De Tweede Wereldoorlog, wie kent-em niet.’

Roos Rebergen (Roosbeef)

De hoofdpersonen van dit boek

Kali een zwarte neushoorn

Marco een mannetjeschimpansee

August, Margot en Josephine 3 volwassen chimpansees

Vick, Jim, Waldo en Lotje 4 jonge chimpansees

Sultan een berberleeuw

Bob en Carla 2 jaguars

Black en Niger 2 zwarte jaguars

Adam en Eva 2 poema's

Suleika een Bengaalse tijgerin

Tammo een leeuwenwelp (Sultans zoon)

Black een herdershond

Sonny en Rimba 2 Sumatraanse olifanten

Jackie en Bianka 2 zeeleeuwen

Burbi een chapmanzebra

Agam een orang-oetan

Jan een przewalskipaard

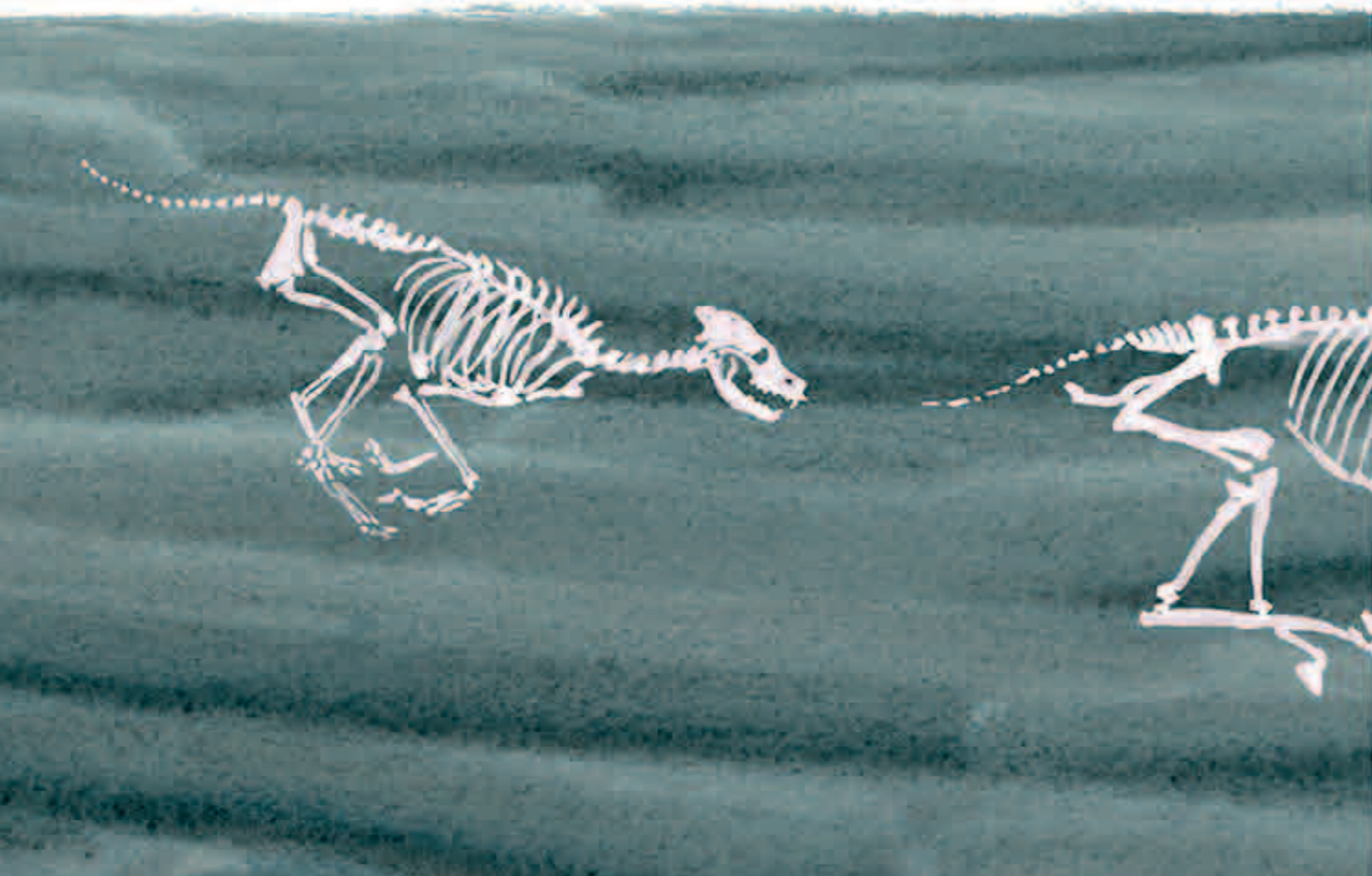
Benito een mantelbaviaan

Hans en Grietje 2 bruine beren

4 ijsberen

2 pantserkrokodillen

Botten & verhalen

In de rest van het boek wordt Rotterdamse Diergaarde op de moderne manier geschreven met alleen de -s van nu.

Je kunt er niet graven want er staat een gebouw bovenop. Als je in Rotterdam het Centraal Station uitkomt en naar rechts kijkt zie je het meteen: 'Groot Handelsgebouw' staat in blauwe letters op het dak. Er liggen bovendien tramrails, asfalt, stoeptegels – allemaal dingen waar je met je schep niet doorheen komt.

Had je er wel kunnen graven, dan was je na een tijdje botten tegengekomen. Geen mensenbotten, maar beestenbotten. In de grond onder het Groot Handelsgebouw liggen kamelenskeletten. Misschien vind je er ook wel beenderen van leeuwen en tijgers.

Wat doen die dierengeramtes in de grond van hartje Rotterdam? Hoe komen die botten daar? Was er vroeger soms een dierenbegraafplaats?

Nee, er was een dierentuin. Het is lastig voor te stellen als je de volgebouwde stationsbuurt ziet. Die moderne skyline met al dat staal en glas, het ene gebouw nog hoger dan het andere. Tussen al dat geglim en geschitter is toch geen plek voor een roofdierenhuis of een kamelenweide? En bovendien: de Rotterdamse dierentuin is toch heel ergens anders? Diergaarde Blijdorp ligt aan de rand van de stad, niet in de buurt van het station.

Klopt. Maar vroeger zag Rotterdam er anders uit. Het was een stad met oude huizen, straten en singels zoals Amsterdam, Utrecht en Den Haag nu nog zijn. Geen staal en glas maar steen en hout. Geen asfalt en brede stoeptegels maar klinkers en kinderhoofdjes. De dierentuin heette nog Rotterdamsche Diergaarde, met de -sch van lang geleden, en lag op een andere plek. Zo'n beetje waar het Groot Handelsgebouw staat dus.

Het oude Rotterdam verdween voorgoed toen de Duitsers in mei 1940 Nederland binnenvielen. De wereld was al acht maanden in oorlog, maar Nederland had zich al die tijd afzijdig weten te houden. Dat veranderde door de Duitse invasie. Met 1300 bommen werd het centrum van Rotterdam verwoest. Het duurde nog geen kwartier. In die dertien minuten stierven 850 mensen en raakten duizenden gewond. Bijna 80.000 mensen verloren hun huis. Wat na het bombar-

De Tweede Wereldoorlog begon toen Duitsland op 1 september 1939 Polen binnenviel en Frankrijk en Engeland de Duitsers twee dagen later de oorlog verklaarden. Al snel raakten meer landen bij het conflict betrokken. Met de Japanse overgave op 15 augustus 1945 eindigde de oorlog. Voor Nederland duurde de oorlog van 10 mei 1940 tot 5 mei 1945.

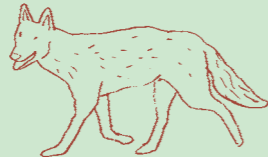
dement niet meteen kapot was, ging op in de vlammen van de stadsbrand die ontstond. Toen de Rotterdamers na afloop het roet uit hun ogen wreven en verdwaasd naar de rokende puinhopen keken, stond alleen de toren van de Laurenskerk nog overeind.

Zo begon voor Nederland de Tweede Wereldoorlog.

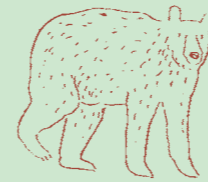
Tijdens die eerste oorlogsdagen vielen er ook bommen op de diertuin. De kamelen stierven en veel andere dieren ook. Tijd om ze te begraven of netjes op te ruimen was er niet. De dieren die nog leefden moesten worden gered en in veiligheid gebracht. Een bomkrater werd een kamelengraf en de dode roofdieren belandden op een hoop tussen de kapotte hokken.

Over die, en andere dieren uit de Rotterdamse Diergaarde, gaat het hier. Niet hun botten, maar hun verhalen zijn opgegraven voor dit boek. Als gekleurde vlaggetjes steken ze omhoog uit de geschiedenis van de oorlog.

Er zijn de afgelopen 75 jaar bibliotheken volgeschreven over de Tweede Wereldoorlog. De meeste van die boeken gaan over mensen. Mensen die vechten, mensen die werden opgepakt, mensen die stierven. In dit boek komen ook mensen voor, maar de hoofdrol is voor de dieren. Waren die dieren dan oorlogshelden? Waren ze beroemd? Nee. Dieren voeren geen oorlog, ze weten niet wat heldhaftig is. Ze waren er gewoon toevallig toen er een oorlog over hun stad raasde. Ze hadden er niets mee te maken en toch werden ze erdoor getroffen. Oorlog is een mensenzaak, maar wel een die ook dieren raakt.

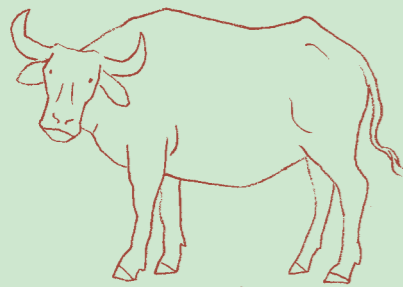

Dingo

Baribal

Ervoor

Karbouw

Kasuaris

Maki

Wanderoe

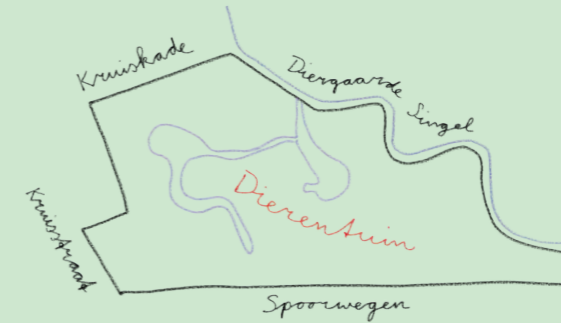

Zwartoore oestiti

Nimmerzat

MIDDEN IN DE STAD LAG DE DIERENTUIN. Een stuk groen zo groot als negentien voetbalvelden, niet ver van het station. Aan de ene kant tuften stoomtreinen over het spoor, aan de andere kant kabbelde het water van de Diergaardesingel.

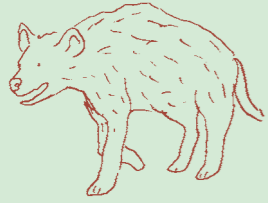

Tussen de treinen en het water woonden de dieren. Ze waren gekocht of geruild of geschonken door rijke mensen met een groot dierenhart. Per soort waren het er niet zo veel, maar er waren wel veel soorten. Leeuwen, olifanten, zebra's, ijsberen, krokodillen, apen, papegaaien. Dingo's, karbouwen, baribals, maki's, wanderoes, zwartoeroeistiti's, nimmerzatten. De lijst was lang en slingerde de hele wereld over.

Eén dierentuinbewoner zag je vanaf de straat al zitten, dat was de mandril. Hij woonde in een hoekkooi van het apenhuis, niet ver van de ingang. Eigenlijk was de mandril het uithangbord van de dierentuin. Met zijn rode neus, zijn gele baard en blauwe wangen leek het of hij een masker droeg. Een kleurig masker aan de voor- én achterkant, want de kont van de mandril was lichtgevend paars.

De mandril lokte bezoekers naar binnen. Waren die eenmaal in de dierentuin, dan zwierven ze er rustig de hele dag rond. Van de berengebouwen in de ene hoek naar het kasuarishuisje in de andere. Van het reptielenhuis bij het water naar de winterstallen achter de ingang. Negentien voetbalvelden zijn groot, daar kun je lang rond dwalen.

In het voorjaar van 1940 was de Rotterdamse Diergaarde 83 jaar oud. Ooit was het begonnen met twee mannen met een baantje op het station die van vogels hielden. Ze vonden een meeuw en vroegen aan hun baas of die in de vijver voor het station mocht wonen. Dat mocht. Al snel zwommen er ook eenden in de vijver. De mannen zetten kippen en fazanten op het gras eromheen en bouwden kooien voor de roofvogels. Voortaan kwamen de mensen niet alleen naar het station

Hyena

Ocelot

om de trein te nemen maar ook om vogels te kijken. Toen niet lang daarna een aap, een paar rendieren, wat vossen, hyena's, een ocelot en een bruine beer die Kees heette in hokken rond de vijver werden ondergebracht, had Rotterdam z'n eigen dierentuin.

83 jaar later was die dierentuin een stuk groter dan die ene vijver en een paar hokken. Groter en groener. Er stonden bomen en struiken die bijna net zo oud waren als de dierentuin zelf. Hun takken leken de hemel te raken, zo hoog waren ze. De dierenverblijven lagen langs schaduwrijke laantjes die rond twee grote vijvers kronkelden. Andere bomen stonden in plantenkassen. Die hadden meer warmte nodig dan de Nederlandse zon kon bieden. Stapte je er binnen dan had je het gevoel voor even in de jungle te zijn of juist in de woestijn. Er waren palmbomen, bananenplanten, orchideeën in vijftig tinten roze en cactussen zo groot dat ze door het dak van de kas dreigden te groeien.

De drukst bezochte kas was de Victoria Serre in het hoekje vlak bij het spoor. Dieren vond je er niet. Toch was het het meest gefotografeerde plekje van de dierentuin. Waarom? In de Victoria Serre groeide de Victoria Regia, de grootste waterlelie ter wereld. De bloem ervan bloeit maar twee nachten per jaar. 's Nachts was de dierentuin gesloten dus die bloem zag geen bezoeker, maar daar kwamen de mensen ook niet voor. Die kwamen voor de bláderen van de reuzenwaterlelie. Sommige hadden een doorsnee van wel drie meter. Het randje van het blad krulde een beetje op zodat het net enorme dienbladen waren. Dienbladen die veertig kilo konden dragen. Er paste met gemak een kind op. En dat was precies wat de dierentuinbezoekers graag deden: ze zetten hun kind op zo'n waterlelieblad en maakten een foto. Klik – een mooie herinnering voor in het familieboek.

Aan het begin van de twintigste eeuw groeide Rotterdam snel. De stad had een eigen vliegveld en de grootste haven van Europa. Over de Maas voeren de beroemde schepen van de Holland-Amerika Lijn. Op straat tingelden de trams. Paard-en-wagens vervoerden hun vrachtjes klossend en ratelend door de stad. Op de scheepswerven, in de fabrieken, op het vliegveld, in de winkels, op de kantoren, overal werd hard gewerkt. 'Niet zeuren, maar poetsen,' zeiden de Rotterdammers. En dat deden ze. De stad werd voller en voller want voor al dat werk waren mensen nodig en die mensen wilden allemaal in Rotterdam wonen.

Soms hadden de Rotterdammers even genoeg van de drukte. Van de herrie, van de chaos, van het steeds maar door-door-door. Dan gingen

Het toegangshek is nog steeds te zien, maar niet meer aan de Kruisstraat in Rotterdam. Toen de dierentuin in 1940 ging verhuizen, ging het hek niet mee. Het werd opgeslagen en in 1944 verkocht aan de dierentuin in Wassenaar. Toen die in 1985 de poorten sloot, ging het hek naar het automobielmuseum in Raamsdonksveer. Het museum is tegenwoordig niet meer open voor publiek, maar het hek is nog wel te bekijken.

ze naar de dierentuin. Tussen de dieren en het groen kwamen ze tot rust. De Diergaarde was hun eigen paradijs, zeiden de Rotterdammers. Een paradijs met een hek eromheen, midden in de stad.

De Rotterdamse Diergaarde had twee ingangen, maar de meeste bezoekers kwamen binnen via de hoofdingang aan de Kruisstraat. Daar stond de mooie smeedijzeren toegangsboog waarachter je het huis van de directeur zag liggen. Want de directeur, die woonde met zijn gezin in de dierentuin, vlak bij z'n beesten. Bij zijn huis begon het papegaaienlaantje met de hoge beugels waar oppassers iedere ochtend de schommeltjes met papegaaien en kaketoets aan hingen. Even verderop stonden de eerste hokken van de grote dieren: het apenhuis, de roofdierengalerij, de olifantenstal. Van daaruit ging het verder: langs de kamelentempel, de steltlopersvolière, de struisvogels, de vossen en de dassen, het reptielenhuis. Alsmar verder, tot je aan het eind van je bezoek het gevoel had dat je een wereldreis had gemaakt. Een wereldreis langs dieren van alle continenten maar dan wel gewoon in één stad.

Was je lid van de dierentuin, dan kon je bij de ingang zo doorlopen. Veel portiers kenden de vaste bezoekers. Ze wisten welke kinderen bij welke ouders hoorden. Welk vriendje bij welk vriendinnetje. Je kaart kon in je zak blijven.

Lid, dat waren de kinderen van het dierentuinpersoneel, de gezinnen uit de buurt, de rijkere mensen van de stad. Lange tijd vormden zij het grootste deel van de bezoekers van de dierentuin. Andere mensen moesten een kaartje kopen. Vaak kochten ze er een zakje nootjes voor de papegaaien bij. Of iets lekkers voor de zebra's en de herten, dat verkocht de portier ook. Nu staan in dierentuinen overal bordjes **VERBODEN DE DIEREN TE VOEREN** maar vroeger niet, toen mocht dat gewoon.

Wat ook mocht: hand in hand lopen met een aap, een leeuwenwelp aaien, een ritje maken op een olifant. De dierentuin was een plek om dieren te kijken, maar ook om met ze te spelen.

Was er een nieuw dier, dan gonsde het rond in de stad. 'Heb je het gehoord van de neushoorn?' 'De neushoorn?' 'De neushoorn! Helemaal uit Afrika!' Iedereen wilde de nieuwkomer zien. Met z'n allen dromden de mensen de dierentuin binnen. Dan was het even verschrikkelijk druk tussen de Diergaardesingel en het spoor. Na een tijdje was het nieuwe eraf en ging alles weer gewoon. Tot er een *nieuw* nieuw dier was natuurlijk. Dan begon het gonzen en drommen van voren af aan.

Kali

Kali was een cadeautje. Een geschenk van een rijke Rotterdamse familie aan de dierentuin. Met een boot kwam hij uit Afrika. Maar hij kwam niet alleen.

Kali was een zwarte neushoorn. Een grijze zwarte neushoorn, want zwarte neushoorns zijn nooit zwart, net zomin als witte neushoorns wit zijn. Hun naam is gebaseerd op spraakverwarring, op een misverstand. De witte neushoorn heeft een brede mond. 'Wyd', zeiden de Afrikaners, die een taal spreken die wel een beetje op Nederlands lijkt. 'White', verstonden de Engelsen. Dat betekent 'wit' en ze maakten er meteen zijn naam van. Om het verschil met de neushoorn met de puntlip duidelijk te maken noemden ze die 'black'. De witte en de zwarte neushoorn dus.

Met zijn brede mond kan de witte neushoorn goed grazen. De zwarte neushoorn eet liever blaadjes en takken die hij met zijn puntlippen van bomen af trekt. Allebei hebben ze slechte ogen en goede oren. Allebei hebben ze een neus met twee hoorns erop, een grote op de punt en een kleine erachter. Allebei zijn ze zo grijs als de modder waarin ze graag rondwentelen om zich te beschermen tegen insecten en de Afrikaanse zon.

Zwarte neushoornmoeders stampen met hun poten paadjes door het struikgewas, hun kalfjes stampen achter hen aan. Witte neushoornmoeders hoeven geen paadjes te stampen want de savanne is één groot pad, hun kalfjes lopen voor hen uit. Het is eigenlijk net als bij mensen, zeggen ze in Afrika: zwarte mensen dragen hun kinderen op hun

rug, blanken stoppen ze in een kinderwagen die ze voor zich uit duwen.

Witte neushoorns houden van gezelligheid, zwarte neushoorns niet. Zie je een groepje bij een waterpoel, dan weet je zeker dat het witte zijn. Maar struint er eentje in z'n eentje door de bush dan is dat meestal een zwarte. Zwarte neushoorns leven solitair. Ze dulden niemand in hun buurt, behalve hun eigen kind. Voor een tijdje dan. Ook zo'n neushoornkalf moet een ander plekje zoeken als er een nieuw jong komt.

In 1931 liep Kali door de bush van Tanzania. Hij was nog jong, niet groter dan een flinke hond. Een hoorn had hij niet. Die begint bij neushoornkalfjes pas te groeien als ze tien maanden zijn. Zo oud was Kali nog niet. Van de wereld wist hij niet veel. Hij keek niet verder dan de staart van zijn moeder, de wandelende melkfabriek die hem te eten gaf en altijd voor hem liep.

Tot die dag begin 1931. PANG! klonk het door de Afrikaanse rimboe en Kali's leven veranderde voorgoed. Kali's moeder was neergeschoten door stropers. Die hadden het voorzien op haar hoorn. Sommige mensen denken dat je van neushoornhoorns geneeskrachtige poeders kunt maken. Daarom zijn ze veel geld waard. Aan een kalf zonder hoorn hadden de stropers niet veel. Toch namen ze Kali mee, misschien wilde iemand hem kopen.

Zo kwam Kali in handen van een Duitse dierenhandelaar. Die handelaar kocht dieren voor dierentuinen in Europa. Waarschijnlijk had hij contact met de directeur van de Rotterdamse Diergaarde. Hij zette Kali op een boot naar Nederland en stuurde Nasor met hem mee.

Nog een neushoorn? Nee. Nasor was een

